

Őskori és középkori erődítésnyomok a solti Tételhegyen

Bevezetés

A napjaink korszerű technológiája révén megvalósuló roncsolásmentes régészeti kutatások¹ kiváló lehetőséget nyújtanak a kísérletezésre: hogyan lehet költséghatékonyan olyan elemzéseket végezni, melyek azután előkészítik a talajt a célzott vizsgálatokhoz, az így kapott eredményeknek tervásatásokon való ellenőrzésére, pontosítására. Nem tudatosan ezzel a céllal, de hasonló utat jártunk be, amikor 2005 tavaszán interdiszciplináris kutatásokat kezdeményeztünk a Bács-Kiskun megyei Tételhegyen.²

A Solti síkság és a Kalocsai Sárköz határán, a Duna egykori árterületén elhelyezkedő mintegy százhektáros dombháton és környékén végzett rendszeres terepszemlék és terepbejárások előzték meg hosszabb-rövidebb (a rendelkezésre álló forrásokból évente folytatható 3-5-8 hetes) tervásatásainkat. Az 1950-es évek óta honvédelmi, majd régészeti céllal készült légi felvételek szisztematikus gyűjtésével³ és elemzésével,⁴ a ma már különböző internetes fórumokon folyamatosan nyilvánosságra kerülő műholdfelvételek tanulmányozásával, geofizikai (magnetométeres és földradaros)⁵, illetve természetföldrajzi (geológiai)⁶ vizsgálatokkal olyan térinformatikai adatbázis kezdett kibontakozni,⁷ melynek alkalmazásával már a konkrét feltárások megkezdése előtt, illetve velük párhuzamosan fontos

információk álltak rendelkezésünkre – természetesen a megfigyelhető objektumok konkrét időrendjének pontos meghatározása nélkül. Ezekhez további – mindenképp térképtörténeti – vizsgálatok is járultak, melyek jól hasznosítható adatokkal egészítették ki egyre bővülő régészeti ismereteinket.

Az újkori katonai térképek és a modern légi felvételek tanulságai

Mindhárom katonai felmérés (I.: 1782–1785, II.: 1858, III.: 1882)⁸ részletesen ábrázolja a Solthoz tartozó Tétel-halom domborzati viszonyait és helyzetét a környék úthálózatában. Közülük a legtöbb képi információt a harmadik tartalmazza: a tengerszint fölötti legnagyobb magasságát 114 méterként jelöli (mai meghatározás szerint: 112,8 m). Pontosan mutatja azt a Soltról Szabadszállás felé vezető (ősi) útvonalat, amely keresztül-szeli az abban az időben már külterületként szolgáló Tételhegyet, melyet ekkor már csupán tanyák vettek közre. A térkép feltünteti a Bán-széket, mely északkeletről mocsárszerűen határolja a halmot. Jól láthatók a Duna egykori mellékágainak maradványai, ezek természetes folyásiránya északnyugat-délkeleti irányú volt. (1. kép)

A modern légi felvételeken (különösen az áradásos időszakokban vízzel megtelt sekély vízfolyások nyomvonalai alapján⁹) megfigyelhető, hogy a Tétel-hegy északkeleti sarkánál – egyelőre pontosan nem meghatározható korban – egy a domb peremét követő csatornával összekötötték a Bán-széket elárasztó forrás helyét, ezáltal ebből az irányból lehetetlenné tették a domb akadálytalan megközelítését. Ugyanez a jelenség érzékelhető a dombhát déli végén: ott két kisebb csatorna maradványai találhatók,¹⁰ melyek dél felől nehezítették, illetve terelték meghatározott útvonalra a szabad mozgást. (2. kép)

⁸ TÖRÖK 2014.

⁹ Például SZENTPÉTERI 2010, 74., 5. kép (Jászai Balázs felvétele, Civertan Bt.).

¹⁰ A Tétel-halom környéki vízjárta területek rekonstrukciójánál azt a tényt is figyelembe kellett venni, hogy jelen korunkban a Duna állandó kotrása miatt akár 5-7 méterrel is csökkent a folyó vízszintje.

¹ A kérdéskör legújabb áttekintése és módszertanának összefoglalása: BERTÖK – GÁTI 2014, 13–15.

² A *Castrum Tetel Program* indulásáról: SZENTPÉTERI 2013; az interdiszciplináris kutatásoknak a Jedlik Ányos Program támogatásával való kibontakozásáról: SZENTPÉTERI 2010; az eddig elért eredmények összefoglalása: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014. A solt-tételhegyi kutatások 2012 óta az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport keretében folynak, melyekről a kutatóközpont honlapján lehet folyamatosan tájékozódni (<http://www.btk.mta.hu/magyar-ostorteneti-temacsoport-hu.html>; <http://www.btk.mta.hu/aktualis-main/451-muhelymegbeszeles-a-2013-evi-tetelhegyi-kutatasokrol.html>).

³ SZENTPÉTERI 2010, 54., 4. j.

⁴ SZABÓ 2014.

⁵ PUSZTA 2014.

⁶ NAGY – HORVÁTH – BRADÁK – RUSZKICZAY-RÜDIGER 2014.

⁷ HOLL – SZENTPÉTERI 2011.

Mindezek alapján feltételezhető, hogy a Tételhegyen lakók az idők során nem csupán a természetes vízfolyások adta védelmet használták föl, hanem mesterséges csatornákkal, vízzel feltölthető árkokkal is körülvették a környékből a legmagasabb pontján mintegy 17 méterrel kiemelkedő dombhátat.

Az erődítmények térinformatikai vizsgálata

A felszínen járva a Tételhegyen az az érzése az avatatlan szemlélőnek, hogy nemhogy földvár, de még régészeti lelőhely sincs messze s távol a vidéken. De elegendő egyetlen légi felvételt kézbe vennie ahhoz, hogy meggyőződjön az első benyomás téves voltáról! A lelőhely légi fotósai közül mindmáig a német Otto Braasch 1997 és 2002 között készült felvételei hordozzák a legtöbb információt. (3. kép) A Pécsi Légitérészeti Tékába került fényképek térinformatikai elemzését Szabó Máté foglalta össze.¹¹ (4. kép) Ezen lényegében minden olyan jelenséget figyelembe vett, amely árkokkal, gödrökkel kapcsolatos; de óvatos megközelítéssel nem tért ki az egykori sáncoknak a felszínen alig érzékelhető, szétosztott sávjaira, foltjaira. Ezek vizsgálatba vonását az archív (katonai céllal készült) fotók elemzése tette lehetővé. Ezek közül is egy a Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Tárában őrzött, 1954 júniusában készült fotó a legalkalmasabb az általunk a későbbiek során Templomdombnak elnevezett plató szélein megfigyelhető sánctalp-maradványok részletes vizsgálatára. Ez a fekete-fehér felvétel alkalmas arra, hogy a geofizikai vizsgálatok eredményeivel és egy 2003-as színes légi fotóval egybevetve (7–8. és 9–10. kép) messzemenő következtetéseket vonjunk le a sáncok és a kapuk elhelyezkedésére, szélességére, néhol a szerkezetére vonatkozóan. (11–12. kép)

Az őskori erődítések szerkezete

A tételhegyi erődítések kialakulása a légi felvételek, a műholdképek, a terepbejárások, valamint a régészeti feltárások (köztük a sánc- és árokátvágások) eredményeinek mérlegelése alapján a következőképpen rekonstruálható: az erődítmény településen élő népességétől elkülönülő arisztokrácia egy, a hegy északi végén felépített fellegvárba húzódott, amely nem csak a környéktől, de a nagy kiterjedésű halmon elhelyezkedő többi településrésztől is el volt zárva.

¹¹ SZABÓ 2014.

Az ovális földvárat körülvevő védelmi sáncok és árkok szerkezetének megismerésére szolgáló kutatásokat Somogyvári Ágnes vezeti.¹² Az eddigi feltárások szerint a középső bronzkori Vátya-kultúra időszakához köthető az az *első fázis*, amelynek során létrehozták a mintegy 2,4 hektár nagyságú földvárat, amelynek sáncárkát a késő bronzkori urnamezős kultúra idején megújították. A (peremen belül számolva) mintegy 88 hektár nagyságú dombot két nagyobb, hosszan ívelő keresztirányú árkokkal tagolták. Ezek a sáncokkal övezett széles árkok, amelyekről eddig csupán fúrásokkal és magnetométerrel tájékozódhattunk (5–6. kép), a dombhát mindkét pereméig futottak.

Feltehetően a késő bronzkor végén, a kora vaskor elején¹³ történhetett *második fázisként* az erődítményrendszer kibővítése, megerősítése: ekkor a teljes dombhát területét széles talpú sáncokkal övezték,¹⁴ és a peremeken meghatározott távolságonként (a domb déli és keleti szélén például egymástól mintegy 250 méteren-

¹² SOMOGYVÁRI 2014.

¹³ Ezen a helyen is hálásan köszönöm Somogyvári Ágnes (Kecskeméti Katona József Múzeum), valamint Szabó Géza (Wosinszky Mór Múzeum, Szekszárd) tanácsait és kritikus megjegyzéseit a tételhegyi őskori erődítések kialakulására és belső időrendjére vonatkozóan.

¹⁴ A légi és műhold-felvételeken a környezetüktől elkülönülő világos sávokat több ízben is azonosíthattuk a terepbejárásokon: a helyszíni tapasztalatok arra utalnak, hogy a felszínen megfigyelhető széles, hosszanti sávokat apróra töredezett sárgás-fehér színű réti mészkő és vörös agyag törmelékei alkotják. Ezek adták – amint arról a sáncátvágások alkalmával meggyőződhattunk – a sánc tömegének alapanyagát. Mivel a Tételhegy esetében jelenleg is intenzíven művelt mezőgazdasági területről van szó, ahol a szántás iránya általában és természetesen merőleges az egykor a dombhát peremén húzódó sáncokra, az egykori sánctalpnál jóval szélesebb sávként jelentkezik a sáncok nyoma a fényképfelvételeken. Az északnyugati dombperemen ezt a jelenséget a csapadékos időjárásból adódó nagyfokú erózió még csak fokozza. Különösen a nagy esőzések után lehet észlelni (erre legutóbb 2014. szeptember 1–3. között volt példa, amikor 36 óra alatt 73 mm csapadék hullott), hogy a domboldalon magának utat kereső vízmosások az eredeti helyéről milyen messzire képesek lemosni az egykor szilárd, fűvel stabilan egyben tartott sánc anyagát. A sánc jellemzően mindig a domb pereme *alatt* néhány méterrel alacsonyabban volt megépítve – feltehetően abból a célból, hogy a tetején kialakított palánk felett is el lehessen látni. A Tételhegy oldalán elhelyezkedő, vízmosások által odasodort fehér sávokra és „körökre”: SZENTPÉTERI 2010, 72., 2. kép (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Térképtár 41071; 1954. júniusi légi felvétel).

ként) erődített kapukat, jól védhető bejáratokat alakítottak ki (16. kép). A mintegy három kilométer hosszúságú külső erődfal létesítésének pontos időpontjáról, majd fennállásának időszakáról még nincs elegendő információnk, ennek megállapításához további sáncátvágások és célirányos ásatások szükségesek. Ezekre a kutatásokra szinte az utolsó pillanatban kerül sor, mivel a mezőgazdasági tevékenység során alig-alig maradt néhány bizonyító részlet a felszínen (15. kép), s a mélyszántás is csupán néhány centis rétegét tette megfigyelhetővé az egykor bizonyára több méter magas sáncoknak (14. kép).

Az őskori erődítések középkori megújítása

Ami a tételhegyi őskori erődítményrendszer későbbi felhasználását illeti, a római korban, valamint a népvándorlás korában csupán feltételezésekre szorítkozhatunk a várhegy szerepét illetően.¹⁵ Az eddigi ásatási eredmények a kora Árpád-kortól kezdve szolgálnak számunkra ismét bizonyítékokkal.¹⁶

A halom északi szélén, a Templomdombnál¹⁷ kissé alacsonyabb szintmagasságon azonosítottuk azt a háromszög formájú erődítményt, amely Czajlik Zoltánnak a Tételhegyről publikált légi felvételének képaláírásában mint őskori erődítményhez tartozó *elővár* szerepelt.¹⁸ Az általunk Várdombnak elnevezett dombhát véleményem szerint a középkori Fejér vármegye solti székének központjával azonosítható.¹⁹ A 11–12. században már feltehetően meglevő várról, a hozzá tartozó birtokokról és tulajdonosainak kilétéről egyelőre még csak az Árpád-kor legvégéről vannak szórványos ismere-

teink, melyekről az Anjou- és Zsigmond-korban már egyre több okleveles forrás áll rendelkezésünkre.²⁰

A műholdfelvételekről leolvasható távolsági adatok alapján mintegy 1,7 hektár alapterületűnek becsült földvárát először terepbejáráson gyűjtött Árpád-kori leletekkel lokalizáltuk (köztük jellegzetesen korai cserépbogrács-töredékek is voltak), majd célzottan, szisztematikus műszeres leletfelderítéssel vizsgáltunk a helyszínen. A korban szokásos fémtárgyak e szempontból számunkra legértékesebb része azok az Árpád-kori éremleletek voltak,²¹ amelyek GPS-koordinátái alapján megrajzolt elterjedési térkép²² meggyőző bizonyítékul szolgált az egykori vár keltezésére. (A régészeti leletek szóródása és a műholdképek elemzése még talán az egykori ispáni udvarház helyét is sejtetni engedik.)

A 2013. évi ásatási szezon során meggyőződhattunk arról, hogy a háromszög alakú erődítmény belső, hosszanti oldalát alkotó sánc talpa – még a szántással erősen roncsolt állapotban is – kitűnően bizonyítja az egykori földvár építésének alaposságát. Ehhez képest a Tételhegy keleti és nyugati peremén hosszan elhúzódva, telekszerű elrendezésben találhatók a korábbi terepbejárásokon már észlelt Árpád-kori, illetve középkori objektumok.²³ A 2008-ban a domb nyugati szélén végzett sáncátvágás (bár ott semmilyen keltező erejű leletanyag nem került elő) feltehetően az egész várhegyet övező (széles talpú, viszonylag nagy magasságú) erődítésre utal, ez a sáncrész azonban a középkor idején már valószínűleg nem lehetett használatban (17. kép).

Kitekintés

A 2005-ben megkezdett kutatások eredményeinek előzetes publikálása²⁴ révén reméljük, hogy több mint három évtizeddel Nováki Gyulának és Bóna Istvának a tételihez hasonló időrendi helyzetben levő (tí-sza)alpári bronzkori és kora Árpád-kori várról szóló tanulmányának²⁵ közzététele után ismét lendületet kap

¹⁵ A solti helytörténeti irodalomban egyelőre csupán bizonyítatlan feltételezések találhatók egy tételhegyi *római castrum* létezéséről (SOÓS 1929.; NAGY 1964.; NAGY 1990.; SZONDI 2007.); míg a helyszín avar kori hatalmi központ szerepéről (*hring*) jelenleg még szintén csak munkahipotézis szintjén fogalmazhatók meg településtörténeti vonatkozások: SZENTPÉTERI 2014a.

¹⁶ TAKÁCS 2014.

¹⁷ Az itt feltárt középkori templomról ROSTA – BUZÁS 2014., a körülötte elhelyezkedő temetőről PETKES 2014., valamint FÓTHI – BERNERT 2014. szól.

¹⁸ CZAJLIK 2004, 111, 113, 120, 1. kép. Ezt megelőzően egy nemzetközi légi régészeti kutatásokat tárgyaló kiadványban jelent meg Otto Braasch tételhegyi felvétele: BERTÓK – VISY 1997, 157.

¹⁹ Álláspontomhoz csatlakozott V. SZÉKELY 2014., TAKÁCS 2014.

²⁰ ZSOLDOS 2014.

²¹ BACSKAI 2014.

²² SZÉKELY 2014.

²³ Ehhez lásd Otto Braasch légi régészeti fényképeinek térinformatikai elemzését: SZABÓ 2014.

²⁴ SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014.

²⁵ BÓNA – NOVÁKI 1982.

Bács-Kiskun megyében a várkutatás ügye. Ilyen módon a solti Tételhegyen újonnan felfedezett őskori és Árpád-kori várakat²⁶ beilleszthetjük a tágabb régió, a Duna–Tisza köze, valamint a hazai és a nemzetközi várkutatás tudományos közegébe.²⁷

²⁶ SZENTPÉTERI 2014b.

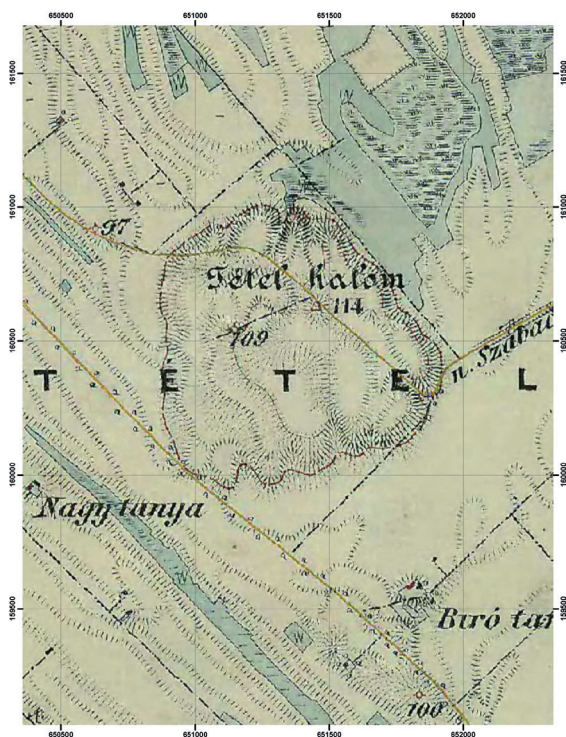
²⁷ A hazai várkutatás – Bóna István inspiráló kötetei (BÓNA 1995., BÓNA 1998.) után – különösen nagy fellendülést vett az elmúlt időben több kiváló régészünk tiszteletére és közreműködésével összeállított kötettel; csak példaként utalok néhányra: Nováki Gyulának (KOVÁCS – MIKLÓS 2006.), Németh Péternek (CABELLO – C. TÓTH 2011.), Feld Istvánnak (TEREI – KOVÁCS – DOMOKOS – MIKLÓS – MORDOVIN 2011.), valamint témaköre miatt idézem az egyik ünnepelettől való összegzést: FELD 2010.

Irodalom

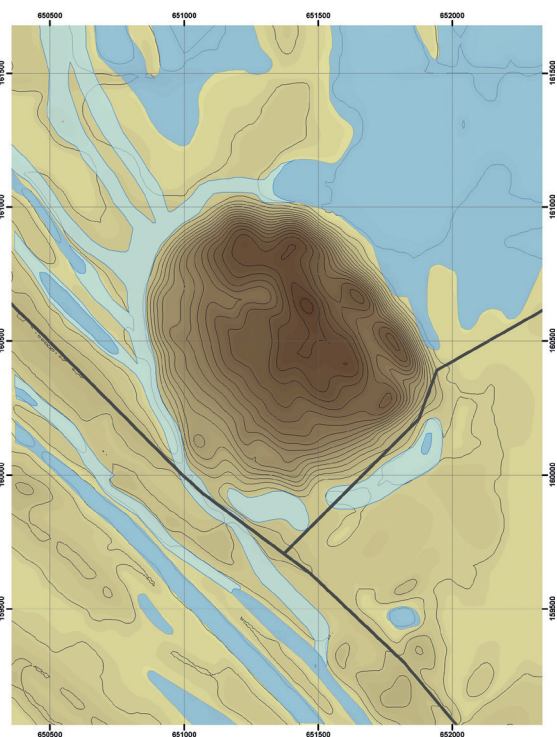
- BACSKAI 2014 Bacskai István: *Műszeres leletfelderítés Solt–Tételhegyen. – Metal detector survey at Solt–Tételhegy*. In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 235–244.
- BERTÓK–GÁTI 2014 Bertók Gábor – Gáti Csilla: *Régi idők – új módszerek. Roncsolásmentes régészet Baranyában 2005–2013*. Archaeolingua, Budapest, 2014.
- BERTÓK–VISY 1997 Bertók, Gábor – Visy, Zsolt 1997. *Bildkatalog (Ungarn)*. In: Oexle, Judith (Hrsg./szerk.): *Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. Luftbildarchäologie in Zentraleuropa. Történelmünk képei madártávlatból – A légi régészet Közép-Európában*. Landesamt für Archäologie, Dresden 1997, 141–163.
- BÓNA 1995 Bóna István: *Az Árpádok korai várairól*. Debrecen, 1995.
- BÓNA 1998 Bóna István: *Az Árpádok korai várai*. Debrecen, 1998.
- BÓNA–NOVÁKI 1982 Bóna István – Nováki Gyula: *Alpár bronzkori és Árpád-kori vára – Alpár. Eine bronzezeitliche und mittelalterliche Burg*. Cumania VII (1982) 18–286.
- CABELLO – C. TÓTH 2011 Juan Cabello – C. Tóth Norbert (szerk.): *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Nyíregyháza, 2011.
- CZAJLIK 2004 Czajlik Zoltán: *Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003. (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról)*. – *Aerial archaeological investigations in Hungary in 2003. (A short report of the activity of the 3D Research Laboratory of the ELTE Archaeological Institute)*. RKM 2003. Budapest 2004, 111–145.
- FELD 2010 Feld István: *Középkori várak és rezidenciák régészeti kutatása. – Archaeological Research into Medieval Castles and Residences*. In: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi (szerk./eds.): *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II*. Budapest 2010, 495–520.
- FÓTHI – BERNERT 2014 Fóthi Erzsébet – Bernert Zsolt: *A solt–tételhegyi Árpád-kori temető antropológiai vizsgálata. – Anthropological Study of the Solt–Tételhegy Cemetery*. In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 135–158.
- HOLL – SZENTPÉTERI 2011 Holl, Balázs – Szentpéteri, József: *Creation of a GIS Database for the Archaeological Investigation of a Major Administrative Centre in the Carpathian Basin: Solt–Tételhegy (County Bács-Kiskun, Hungary)*. In: Jerem, Erzsébet – Redő, Ferenc – Szeverényi, Vajk (eds.): *On the Road to Reconstructing the Past. Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA). Proceedings of the 36th Annual Conference*. Budapest, April 2–6, 2008. Archaeolingua, Budapest 2011, 219–225. CD: 251–257.
- KOVÁCS – MIKLÓS 2006 Kovács Gyöngyi – Miklós Zsuzsa (szerk.): *„Gondolják, látják az várnak nagy voltát...”*. *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére. Burgenkundliche Studien zum 80. Geburtstag von Gyula Nováki*. Budapest, 2006.
- NAGY 1964 Nagy Béla: *Adatok Solt község történetéhez*. Solt, 1964.
- NAGY 1990 Nagy Béla: *Solt nagyközség monográfiája*. Solt, 1990.
- NAGY – HORVÁTH – BRADÁK – RUSZKICZAY–RÜDIGER 2014 Nagy Balázs – Horváth Erzsébet – Bradák Balázs – Ruszkiczay-Rüdiger Zsófia: *A Tétel-halom kialakulása, szerkezete, domborzata. – The*

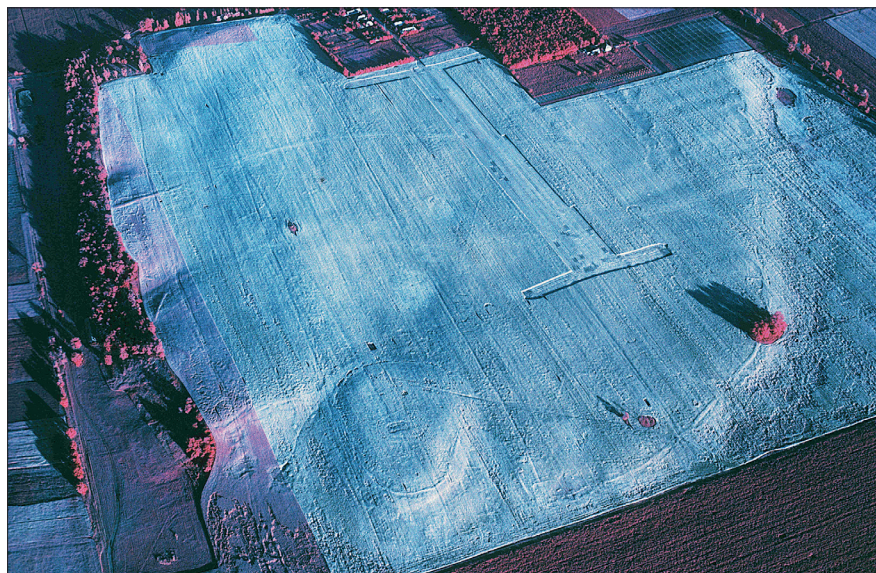
- structure and surface evolution of Tétel-halom. In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 23–32.
- PETKES 2014 Petkes Zsolt: *Árpád-kori temető a tételhegyi Templomdombon. – An Árpadian Age cemetery on Templom Hill of the Tételhegy site.* In: SOMOGYVÁRI–SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 85–110.
- PUSZTA 2014 Pusztai Sándor: *Felszíni mágneses kutatások a Tételhegy területén. – Geophysical investigations on the Tételhegy site.* In: SOMOGYVÁRI–SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 53–62.
- ROSTA – BUZÁS 2014 Rosta Szabolcs – Buzás Gergely: *A tételhegyi középkori templom és számítógépes modellje. – Excavation of the medieval church at Solt–Tételhegy (2006–2009).* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 125–134.
- SOMOGYVÁRI 2014 Somogyvári Ágnes: *Bronzkori telepjelenségek és erődítésnyomok Solt–Tételen (Előzetes jelentés). – Bronze Age settlement features and defence works at Solt–Tétel. Preliminary report.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 63–84.
- SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014 Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József – Székely György (szerk.): *Castrum Tetel Program (Solt–Tételhegy). Eredmények és perspektívák. – The Castrum Tetel Project (Solt–Tételhegy). Results and perspectives.* In: Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József – Székely György (szerk./eds.): *Településtörténeti kutatások. Solt–Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya. Settlement studies. Solt–Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya.* ArchCum 3 (2014) 5–272.
- SOÓS 1929 Soós Árpád: *Solt nagyközség története.* Paks, é. n. [1929].
- SZABÓ 2014 Szabó Máté: *Solt–Tételhegy légirégészeti kutatása. – The aerial archaeological exploration of Solt–Tételhegy.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 41–52.
- SZENTPÉTERI 2010 Szentpéteri József: *Interdiszciplináris kutatások a Bács-Kiskun megyei Solt, Tételhegy lelőhelyen. Beszámoló a Castrum Tetel Program (2007–2009) főbb eredményeiről. – Interdisciplinary investigations at the Solt, Tételhegy site in Bács-Kiskun county. Report on the main results of the Castrum Tetel project (2007–2009).* RKM 2009. Budapest 2010, 53–80.
- SZENTPÉTERI 2013 Szentpéteri József: *Castrum Tetel – Egy induló kutatási program kérdésfeltevései. Castrum Tetel – Research Design of a New Archaeological Project.* In: Révész László – Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről* 3. Szeged 2013, 357–371.
- SZENTPÉTERI 2014a Szentpéteri József: *Az Avar Kaganátus hatalmi központjai – a hringek. – The hrrings – Political centres of the Avar Khaganate.* Tisicum XXII (2014) 169–177.
- SZENTPÉTERI 2014b Szentpéteri József: *Semmiből egy régi világot: kutatások Solt–Tételhegyen (2005–2013). – An ancestral world from naught: research at Solt–Tételhegy (2005–2013).* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 7–22.
- V. SZÉKELY 2014 V. Székely György: *A Solt–Tételhegyen előkerült numizmatikai anyag értékelése. – The numismatic finds from Solt–Tételhegy.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 245–261.
- SZONDI 2007 Szondi Miklós: *Solt városa. Helytörténeti gyűjtemény, ismeretterjesztő könyv.* Solt, 2007.
- TAKÁCS 2014 Takács Miklós: *A solti Tételhegy középkori települései (Előzetes jelentés). – Preliminary report on the medieval settlement sections excavated at Solt–Tételhegy.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 111–124.
- TEREI – KOVÁCS – DOMOKOS – MIKLÓS – MORDOVIN 2011 Terei György – Kovács Gyöngyi – Domokos György – Miklós Zsuzsa – Mordovin Maxim (szerk./eds.): *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. – On the Trail of Castles. Studies in honour of István Feld on his 60th birthday.* Budapest, 2011.
- TÖRÖK 2014 Török Enikő: *Tételhegy a térképeken. – Tételhegy on old maps.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 263–272.
- ZSOLDOS 2014 Zsoldos Attila: *Tétel középkori birtokosai. – The medieval landowners of Tétel.* In: SOMOGYVÁRI – SZENTPÉTERI – V. SZÉKELY 2014, 225–234.

1. kép. A Tételhegy (Tétel-halom) a III. katonai felmérésen (1882)

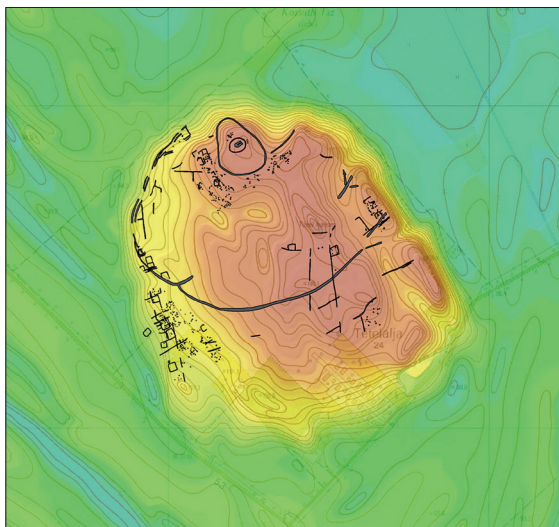

2. kép. A Tételhegy rekonstruált vízrajzi környezete. (Szentpéteri József terve nyomán készítette Pánya István)

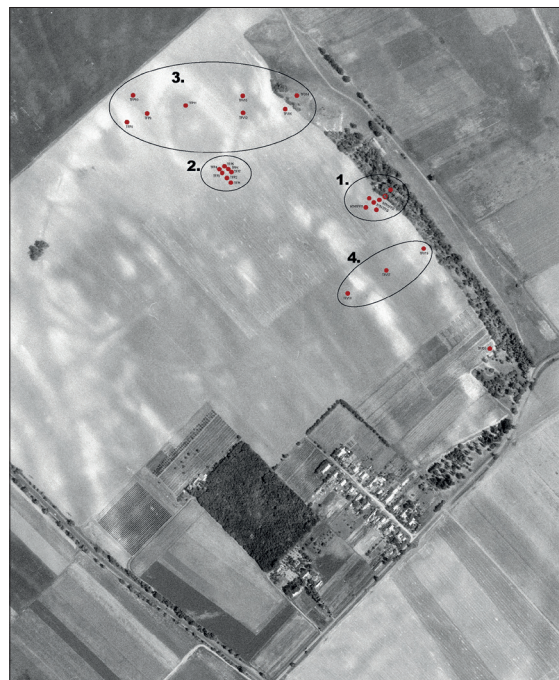

3. kép. A Tételhegy Otto Braasch infravörös légi felvételén, 1997 (Pécsi Légitérkezési Téma)

4. kép. Otto Braasch légi felvételeinek tér-informatikai elemzése. (Készítette Szabó Máté)

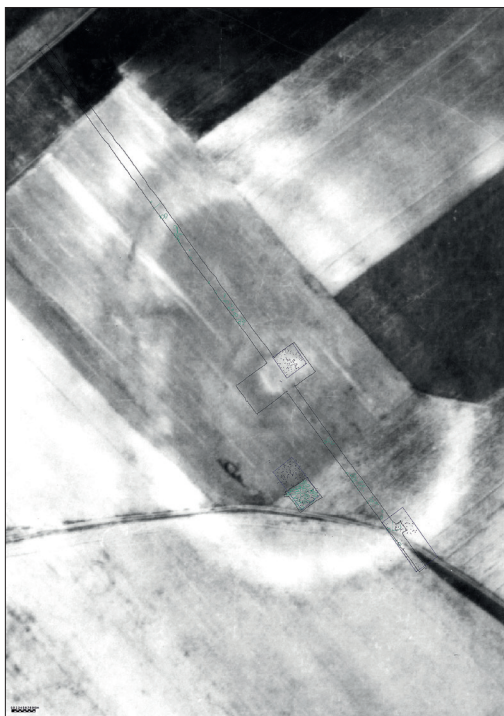

5. kép. A Tételhegyen végzett geológiai fúrás-sorozat helyszínei. (Készítette Nagy Balázs)

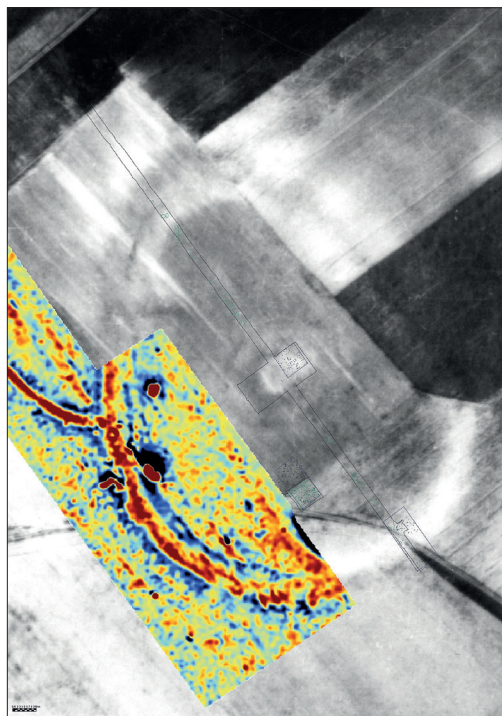

6. kép. Pusztai Sándor geofizikai mérései a Tételhegyen. (Készítette Holl Balázs)

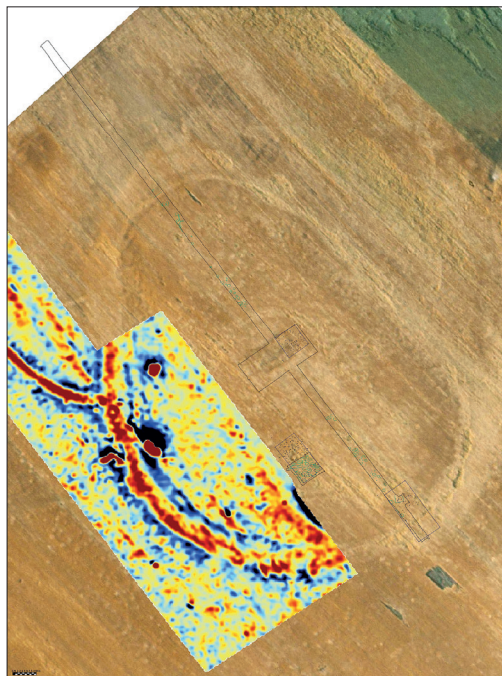
7. kép. A Templomdomb egy 1954-es légi felvételen, valamint a 2007-ig nyitott szelvények. (Készítette Holl Balázs)

8. kép. Az előző kép és a geofizikai vizsgálatok összevetése. (Készítette: Holl Balázs)

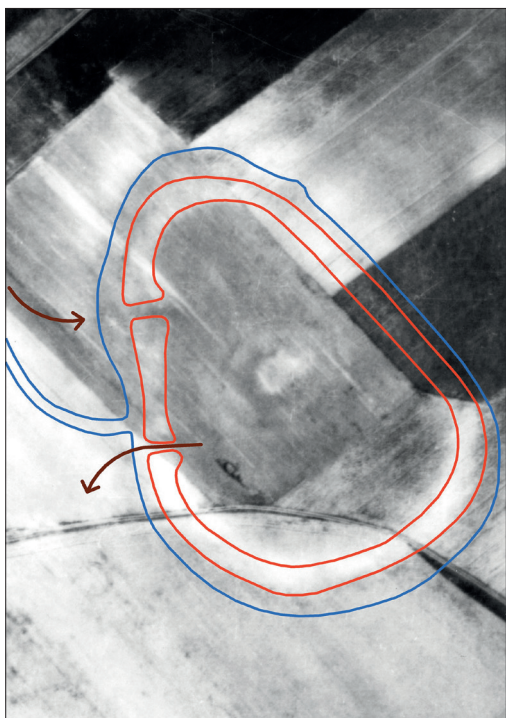

9. kép. A Templomdomb Otto Braasch 1997-es légi felvételén, valamint a 2007-ig nyitott szelvények. (Készítette Holl Balázs)

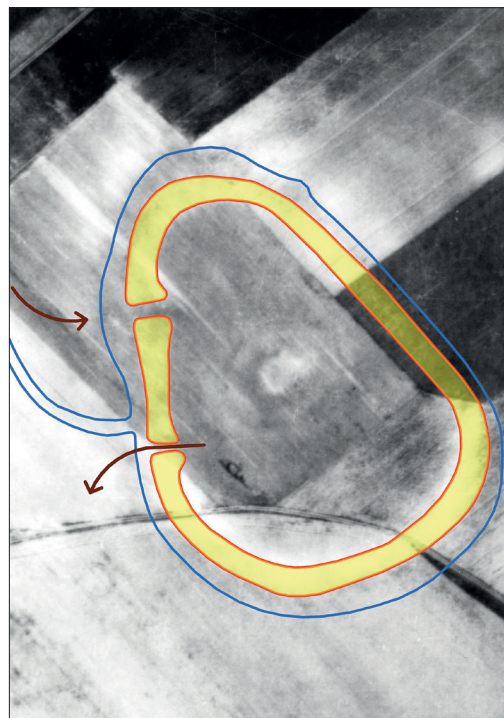

10. kép. Az előző kép és a geofizikai vizsgálatok összevetése. (Készítette: Holl Balázs)

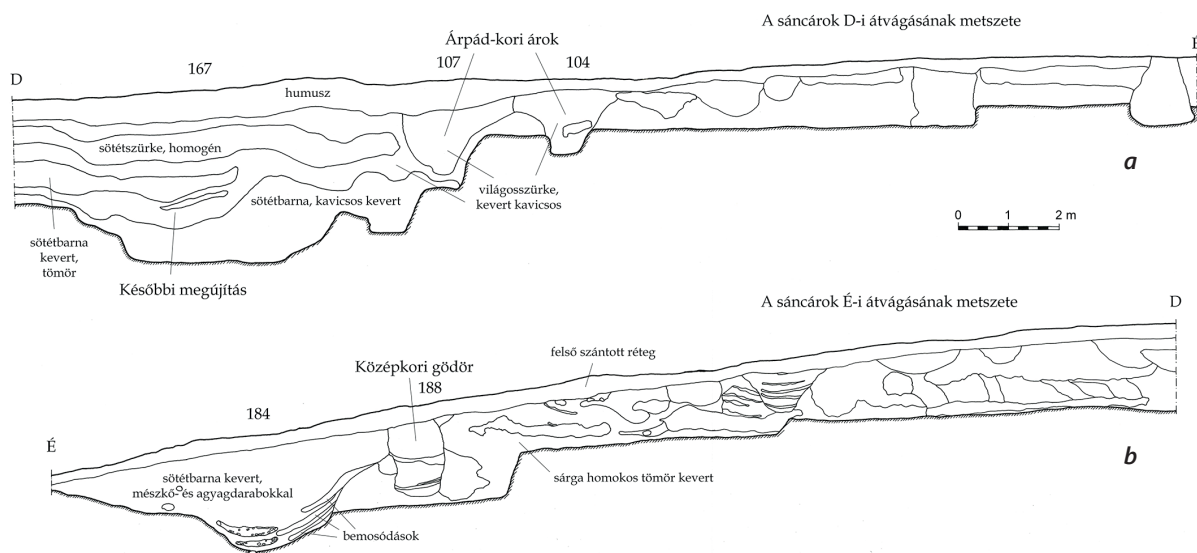

11. kép. A Templomdombon látható őskori sáncok körvonalai egy 1954-es légi felvételen. (Szentpéteri József összeállítása)

12. kép. A Templomdombon látható őskori sáncok kiszínezett vonalai. (Szentpéteri József rekonstrukciója, Pánya István rajza)

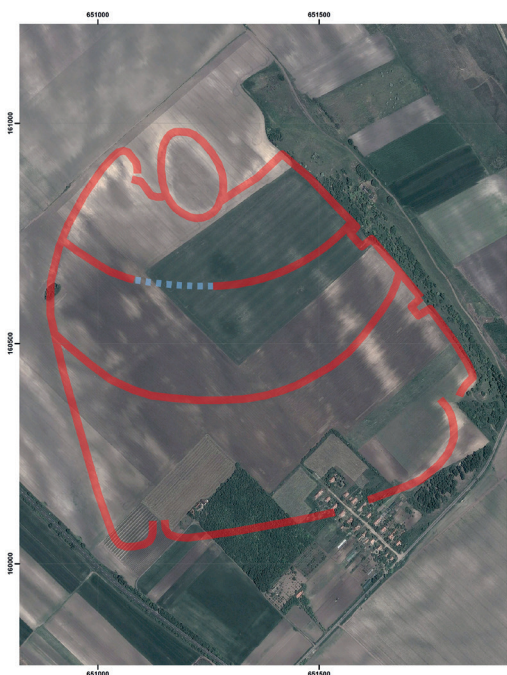
13. kép. A Templomdomb déli sáncának (a), valamint északi sáncának (b) metszete. (Vida Ágnes rajza)

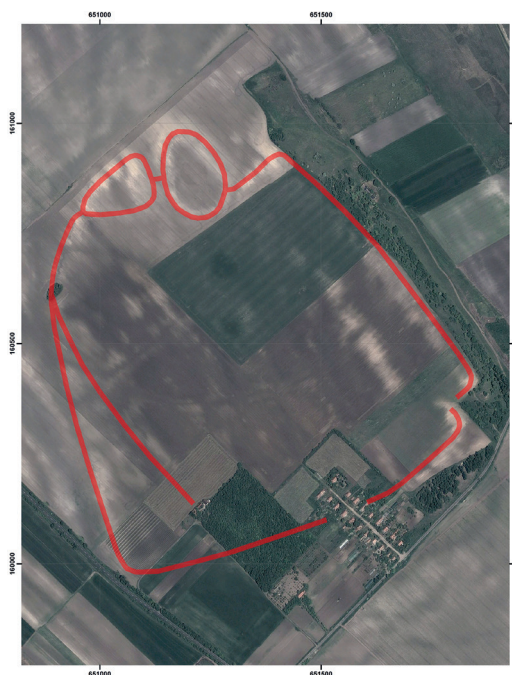
14. kép. A Templomdomb déli sáncának átvágásánál megfigyelhető a sáncalap csekély maradéka. (Szelényi Károly felvétele, 2007. augusztus 28.)

15. kép. A Tételhegy keleti peremén látható sánc maradványa. (Szentpéteri József felvétele, 2007. január 26.)

16. kép. A tételhegyi őskori erőrendszer rekonstrukciója. (Szentpéteri József terve nyomán készítette Pánya István)

17. kép. A tételhegyi középkori erőrendszer rekonstrukciója. (Szentpéteri József terve nyomán készítette Pánya István)